

Kuka joutuu vastuuseen?

Sosiaalihuollon eräät asiakasryhmät ovat muuta väestöä alttiimpia tapaturmille. Asiakkaat saattavat myös omalla käyttäytymisellään aiheuttaa vahinkoa joko itselleen tai muille. Siksi sosiaalihuollossa korostuu vastuu asiakkaista sekä siitä, että vahingot pyritään estämään. Mutta jos vahinko tapahtuu, minkälaiseen vastuuseen sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja voi joutua?

Sosiaalihuollossa kuten kaikessa inhimillisessä toiminnassa sattuu vahinkoja, joihin kukaan ei ole syyppää. Tällaisia ovat monet tapaturmat: esimerkiksi lapsi saattaa kompastua päiväkodin pihalla omiin jalkoihinsa ja murtaa polvilumpionsa. Tällöin ketään ei voida tietystikään saattaa tapahtuneesta oikeudelliseen vastuuseen.

Vahingonkorvausvastuu ja rikosoikeudellinen vastuu

Oikeudellisessa mielessä vastuu sinänsä voidaan jakaa vahingonkorvausvastuuseen ja rikosoikeudelliseen vastuuseen. Lisäksi voidaan erottaa työntekijän vastuu työssään asiakkaalle tai sivulliselle aiheuttamastaan vahingosta sekä toisaalta työnantajan vastuu työntekijän toiminnasta.

Myös asiakas voi aiheuttaa vahinkoa muille asiakkaille, työntekijöille tai sivullisille. Tällöinkin työntekijä voi joutua tapahtuneesta vastuuseen: hänelle saatetaan esittää korvausvaatimus esimerkiksi valvontavollisuuden laiminlyönnin perusteella.

Työntekijän ja työnantajan vahingonkorvausvastuu

Vahingonkorvauslain pääsääntö on selkeä: joka tahallisesti tai huolimattomuudellaan aiheuttaa toiselle vahinkoa, on velvollinen korvaamaan sen. Työntekijän osalta säännöstä on poikkeus: työntekijän aiheuttamasta vahingosta vastaa ensisijaisesti ns. isännänvastuun perusteella työnantaja, kuten sosiaalivirasto.

Työntekijä on puolestaan vel-

Suhteessa asiakkaaseen kunta vastaa yksityiseltä ostamastaan palvelusta samaan tapaan kuin itse tuottamastaan palvelusta.

vollinen korvaamaan työnantajalle määrän, joka harkitaan kohtuulliseksi. Tällöin otetaan huomioon muun muassa vahingon suuruus ja sen aiheuttaneen teon laatu, vahingon aiheuttajan asema sekä muut olosuhteet. Toisin sanoen työntekijän työnantajalle maksettavaa korvausmäärää sovitellaan edellä mainittujen perusteiden mukaan.

Jos työntekijän aiheuttama vahinko on johtunut vain lievästä, vähäisestä huolimattomuudesta, hän ei ole velvollinen korvaamaan työnantajalle mitään. Ja päinvastoin; jos hän on aiheuttanut vahingon tahallaan, korvattavaksi tulee yleensä vahingon täysi määrä.

Seuraava täysin kuvitteellinen, mutta elävää elämää josakin määrin sivuva esimerkki saattaa valaista yllä esiteltyjä periaatteita.

Päiväkodin pihalla leikkii lapsiryhmä, jota valvoo päivähoitoasetuksen säätämä määrä kelpoisuusehdot täyttäviä työntekijöitä. Täysin ennalta arvaamatta kaksi päiväkotilasta heittää hiekkaa naapuritalon pihamaan pakoitusalueelle pysäköidyn viikon vanhan amerikkalaisvalmisteisen auton kylkeen. Auto naarmuntuu pahoin.

Auton omistaja vaatii korvausta.

Lapset saattavat olla velvollisia korvaamaan aiheuttamansa vahingon. Korvauksen määrän

kohtuullisuutta harkittaessa otetaan huomioon lasten ikä ja kehitystaso, teon laatu sekä lasten ja vahinkoa kärsineen auton omistajan varallisuusolot. Käytännössä päivähoitoikäisiä lapsia ei korvauksiin tuomittane.

Työntekijöiden korvausvelvollisuuteen vaikuttaa lähinnä se, ovatko he laiminlyöneet valvontavollisuutensa. Mikäli tapahtuma oli ennalta arvaamaton, työntekijät eivät ole voineet siihen varautua tai sitä estää, joten he eivät ole toimineet sillä tavoin huolimattomasti kuin korvausvelvollisuus edellyttäisi.

Jos taas lapset olisivat heitelleet hiekkaa ja kiviä ympäriinsä työntekijöiden keskustellessa keskenään puuttumatta asiaan – ja sen jälkeen auton kylkeen, työntekijät olisivat todennäköisesti laiminlyöneet velvollisuutensa valvoa lapsia. Tästä huolimattomuudesta seuraisi työntekijöille todennäköisesti velvollisuus korvata työnantajalle määrä, jota soviteltaisiin, kuten edellä on todettu.

Vastuu ostetusta palvelusta

Kunta voi sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja

valtionosuudesta annetun lain 4 §:n mukaan järjestää sosiaalihuollon palvelut muun muassa hoitamalla toiminnan itse tai ostamalla palvelut muulta palvelujen tuottajalta. Kunta vastaa yksityisen palvelun tuottajan ostopalvelusopimuksen perusteella tuottamista palveluista suhteessa asiakkaaseen kuten itse tuottamistaan palveluista.

Esimerkiksi kunta ostaa tehostettua palveluasumista vanhuspalvelun asiakkailleen sää-

tiöltä A. Säätiön palveluasumisyksikön henkilökunnan ohjeiden mukaan yksikön ulko-ovi on pidettävä lukittuna. Oven avauskoodi on henkilökunnan ja vierailijoiden tiedossa. Asukkaat ovat muun muassa Alzheimerin taudista kärsiviä huonomaistisia vanhuksia.

Eräs työntekijä jättää ulko-oven toistuvasti lukitsematta, vaikka häntä on laiminlyönnistä huomautettu. Hänen jätettyään taas kerran oven lukitsematta vaikeasti dementoitunut asiakas poistuu palveluasumisyksiköstä kevyesti pukeutuneena ja kyl-

mettyy pahoin. Vanhuksen omaiset ottavat tämän kotihoitoon, koska he eivät voi enää luottaa yksikön turvallisuuteen.

Eipä aikaakaan, kun palvelun ostanut kunta saa korvausvaatimuksen. Vanhusta kotiin hoitamaan jäänyt omainen vaatii korvausta ansionmenetyksestä, joka hänelle aiheutui, kun kunnan järjestämä palvelu ei ollut riittävän turvallista ja hän joutui jäämään ansiotyöstään palkattomalle työlomalle.

Korvausvaatimusta voitaneen pitää perusteltuna ainakin siihen saakka syntyvistä ansionmenetyksistä, kunnes vanhuksele pystytään järjestämään hänen turvallisuutensa takaava hoito esimerkiksi kunnan omassa yksikössä.

Kunta voi puolestaan vaatia vanhuksen omaiselle suorittamaansa korvausta palveluntuottaja A:lta ostopalvelusopimuksen perusteella varsinkin, jos sopimukseen on kirjattu selkeästi kriteerit tehostetulle palveluasumiselle, muun muassa toimiva ulko-oven lukitusjärjestelmä. Kunta voi vaatia korvausta palveluntuottajalta myös, jos sopimukseen on kirjattu määräys, jonka mukaan palvelun tuottaja vastaa palveluksessaan olevien työntekijöiden asiakkaille aiheuttamista vahingoista. Tällöin säätiö A olisi korvausvelvollinen myös työnantajana ja vanhuksen omainen voisi kohdistaa vaatimuksensa myös säätiölle.

Kunnalla on ostopalvelusopimuksella hankkimiansa palvelujen suhteen velvollisuus valvoa, että sopimuskumppanin toiminta on asianmukaista. Sosiaalija terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annetun lain 4 §:n 3 momentti edellyttää, että hankkiessaan sosiaalihuollon palveluja yksityiseltä palveluntuottajalta kunta varmistuu siitä, että hankittavat palvelut vastaavat sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta.

Yksityisten sosiaalipalvelujen valvonta

Laki yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta koskee yksityisiä sosiaalipalveluja, joita palvelujen

tuottaja antaa korvausta vastaan liiketoiminnan muodossa. Yksityisestä sosiaalipalvelusta on kysymys esimerkiksi silloin, kun lasten päiväkotitoimintaa harjoittava osakeyhtiö myy näitä palveluja lasten vanhemmille.

Yksityiset sosiaalipalvelut ovat samoja palveluja, joita sosiaalilautakuntakin tuottaa, kuten siis lasten päivähoito tai vanhusten laitoshuolto. Ympäri vuorokautista palvelutoimintaa harjoittavan yrittäjän tai yhteisön on saatava toiminnalleen lääninhallituksen lupa. Jos toiminta ei ole ympäri vuorokautista, riittää ilmoitus toiminnan aloittamisesta sille kunnalle, jossa toimintaa tullaan harjoittamaan.

Valvontaviranomaisia ovat lääninhallitukset sekä kunnat, joissa toimintaa harjoitetaan. Kunnassa valvontaviranomaisena toimii sosiaalilautakunta tai sen määräämä viranhaltija. Valvonta tarkoittaa palvelujen tuottamisessa tarpeellista ohjausta, neuvontaa ja seuranta. Valvontaviranomaisella on tehtävänsä suorittamiseksi oikeus saada tietoja palvelujen tuottajalta sekä oikeus päästä palveluja tuottavaan toimintayksikköön ja tarkastaa se.

Jos palvelujen tuottamisessa on puutteita, lääninhallitus voi antaa määräyksen puutteiden korjaamisesta määräajassa ja sakon uhalla. Lisäksi lääninhallitus voi keskeyttää yksikön toiminnan, kunnes siinä havaitut puutteet on korjattu.

Laaja rikosoikeudellinen vastuu

Rikoslaisa on virkamiehille omistettu oma lukunsa. Virkamiehillä tarkoitetaan henkilöitä, jotka ovat virka- tai siihen rinnastettavassa palvelussuhteessa valtioon, kuntaan, kuntayhtymään tai erinäisiin muihin yhteisöihin.

Rikoslain 40 §:ssä on säädetty rangaistavaksi muun muassa lahjuksen ottaminen ja virkasalaisuuden rikkominen. Lisäksi luvussa on yleinen säännös virkavelvollisuuden rikkomisesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että viranhaltija virkaansa toimittaessaan tahallaan rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin

säännöksiin tai määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, eikä teko ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen (RL 40:9). Rangaistus on sakko tai vankeutta enintään vuosi ja mahdollisesti viralta pano.

Koska lainsäätäjällä ei ole pitänyt tätä riittävänä, rangaistavaksi on säädetty myös tuottamuksellinen virkavelvollisuuden rikkominen. Eli joka huolimattomuudellaan rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin ja määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, tuomitaan tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta varoitukseen tai sakkoon edellyttäen, että teko kokonaisuutena arvioiden ei ole vähäinen (RL 40:10).

Rikoslain 21 luvussa on säännökset henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista sekä näiden seuraamuksista. Joka huolimattomuudellaan aiheuttaa toisen kuoleman, on tuomittava kuolemantuottamuksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi (RL 21:8). Vammantuottamuksesta puolestaan tuomitaan se, joka huolimattomuudellaan aiheuttaa toiselle vähäistä vaikeamman vamman tai sairauden (RL 21:10). Enimmäisrangaistus on kuusi kuukautta vankeutta.

Jos viranhaltija lyö laimin velvollisuutensa valvoa toimintaa ja kyseessä on rikejä sisältävä toiminta, saattavat molempien edellä mainittujen rikoslain lukujen säännökset tulla sovellettaviksi.

Esimerkiksi kehitysvammahuollon autetun asumisen yksikön asiakkaiden kanssa tehdään retki uimarannalle ja retken valvoja poistuu retkeläisten kanssa rannalta varmistamatta, ovatko kaikki tulleet uimasta. Jos joku retkeläisistä on jäänyt uimaan ja hukkuu, retken valvoja saatetaan tuomita sekä kuolemantuottamuksesta että viranhaltijana tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Kirjoittaja työskentelee lakimiehenä Helsingin sosiaalivirastossa.